

УДК 81'372.611

СУФІКСАЛЬНА УНІВЕРБАЦІЯ В ГУЦУЛЬСЬКОМУ ГОВОРІ

І. М. Думчак

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380 (095) 3014904; e-mail: dumchak@ukr.net*

У статті універбація розглядається як явище вторинної номінації. Об'єктом нашої розвідки є словник за ред. Я. Закревської «Гуцульські говірки. Короткий словник». Описано структуру твірних складених назв та похідних універбів, вказано на продуктивні суфікси. Визначено також найуживаніші лексико-семантичні групи універбів гуцульського говору, зокрема: назви продуктів харчування, назви рослин та продуктів їхньої переробки, локативні імена, назви посудин, вмістилищ для чого-небудь та ін.

Ключові слова: *універбація, універб, вторинна номінація, лексико-семантична група, гуцульський говір.*

Універбація як один із способів компресивного словотвору часто використовується в розмовному діалектному мовленні. Передумовою для активного використання універбів є намагання мовців експресивізувати висловлювання, надати йому емоційності, природності. Поява універбів є також результатом економії мовних зусиль і засобів.

Об'єктом ж нашої розвідки є словник «Гуцульські говірки» за ред. Я. Закревської [1], зокрема увагу привертають часті вживання в ньому суфіксальних універбів. Ставимо за мету з'ясувати структурні типи дериватив-універбів, охарактеризувати їхні лексико-семантичні групи. Актуальність дослідження полягає в аналізі похідних лексем гуцульської говірки, вивчення якої активізувалося в останні десятиліття. Вперше в українському мовознавстві досліджені універбаційні процеси в гуцульському діалекті.

Термін «універбація» (від лат. unus – один, verbum – слово) в сучасному мовознавстві інтерпретується по-різному: як словотвірностилістичне явище, що представляє вторинну номінацію, напр.: *мінеральна вода – мінералка* [7; 9; 12; 13; 14]; як явище первинної номінації, коли творення будь-якого похідного пов'язують зі стягненням семантико-словотвірної перифрази, напр.: *школяр – той, хто вчиться в школі* [6; 8; 11]; лише як «різновид суфіксального способу словотворення, при якому словосполучення за допомогою суфіксації згортається в слово: *записна книжка > записник*» [5]. Під універбацією ми вбачаємо словотвірний акт, у результаті якого декількаслівне найменування (здебільшого це стійке словосполучення) перетворюється в однослівний відпо-

відник – універб. Таким чином, результатом універбації можуть бути і суфіксальні похідні (Маріїнський палац – *Маріїнка*), і еліптичні субстантиви (контрольна робота – *контрольна*), і деякі типи аббревіатур (медична сестра – *медсестра*) та складних слів (Добрий день – *Добридень*) [див. 4, с. 341-342; 13].

Атрибутивні словосполучення, які зазнають універбації, найчастіше виражаються:

1) прикметником (дієприкметником) + іменник: *глевтяк* – *глевкий (недопечений) хліб*, *громовиця* – *громова блискавка*, *копанка* – *копана дорога*. Оскільки такі універбізовані деривати мотивуються формою ад'єктива, а семантично – значенням відповідного прикметниково-іменникового словосполучення, то універби цього зразка можна зарахувати до різновиду суфіксальних типів іменників прикметникового походження (деад'єктивів) [2, с. 40-41; 7, с. 78].

2) іменник + іменник: *яфинівка* – *наливка з яфин*, *ябличенка* – *страва з яблук*.

Найактивніше для творення суфіксальних універбів використовують суфікс –к(а). Твірною основою суфіксального універба є атрибутивний член складеної назви, а суфікс імпліцитно опредмечує опущений іменник (пор.: *дичка* – *дика яблуня*, *дощівка* – *дощова вода*, *цісарка* – *цісарська дорога*, *чвертка* – *четверта частина цілого*, *кручєнка* – *скручений тютюн для люльки*, *дубівка* – *дубова дошка*, *вечірка* – *вечірня зірка*, *раптівка* – *раптовий дощ*).

Варто відзначити, що в гуцульському діалекті разом із суфіксом –к-а беруть участь у творенні нового слова й інші суфікси, напр.:

-ан-к-а: *товканка* – страва з товченої картоплі з квасолею, маком, *братанка* – дочка брата;

-єн-к-а: *курєнка* – курна хата, *медєнка* – посудина для меду, *смоленка* – смоляниста дошка, *житєнка* – житня солома, *боб'єнка* – страва з бобом, *раптєнка* – раптовий дощ, злива; *рукав'єнка* – жіноча сорочка із суцільно вишитими вздовж рукавами;

-ів-к-а: *вечерівка* – вечірня зірка, *глетівка* – посуд (діжка) для глегу;

-арь-к-а: *баранарька* – загорода для баранів, *свинарька* – загорода для свиней. Наведені приклади засвідчують збереження давньої м'якості приголосного р;

-ач-к-а: *падачка* – падуча хвороба (епілепсія).

Менш активними універбаційними суфіксами є:

-ник: *малинник* – 1) малиновий сік; 2) зарослі малини, *маківник* – маковий пиріг, *кінник* – пасовище для коней, *гуртівник* – гуртовий торговець, *барабуліник* – печений корж з барабулі (картоплі);

-ак(-єк): *рамчак (рамчєк)* – рамковий вулик, *рудєк* – рудий чоловік, *солонєк* – солоний капелюх, *здохлєк* – здохла худоба, *кислєк* – кисле молоко, *круглєк* – кругле дерево, колода;

-ін(-ин): *тепліня* (тепліне) – дуже тепла погода, *фасулині* – бадилля квасолі, *жеберина* (*жіборина*) – жаб'яча ікра;

-изн-: *бабизна* – майнова спадщина після смерті баби, *братовизна* – майнова спадщина після смерті брата;

-иц-: *громовиця* – громова блискавка, *грудниця* – грудна клітка, *бездітниця* – бездітна жінка.

Поодинокі похідні універби утворені за допомогою суфіксів: **-ец** (*скрутец* – скручений тютюн), **-ул-** (*рогуля* – рогата вівця, *горбуля* – горбата жінка (чоловік)), **-иц-** (*бездітниця* – бездітна жінка), **-ар** (*глухар* – глухий чоловік) та ін.

Універбізовані суфіксальні іменники входять до таких лексико-семантичних груп:

1. Назви продуктів харчування, напоїв: *житнєк* – хліб з житньої мукки, *капустяник* – хліб з капустою, *кіслюк* – кисле молоко, *медівник* – медовий пиріг, *товканка* – страва з товченої картоплі, *яфінівка* – наливка з яфін (чорниць), *глевтяк* – глевкий хліб, *бобівка* – страва з картоплі, бобу і маку, *бурачєнка* – 1) густа страва з буряків; 2) самогон з буряків;

2. Назви рослин та продуктів їхньої переробки: *житнєнка* – житня солома, *дубівка* – дубова дошка, *ячмінка* – ячмінна солома, *огірчєнка* – стебла огірків, *дичка* – дика яблуня, *бурачєнка* – бурякова гичка, *горохов'єнка* – горохова солома, *бобівка* – бадилля бобу;

3. Локативні імена: *єсіник* (*ясіник*) – ясеновий лісок, *кінник* – пасовище для коней, *копанка* – гірська копана дорога, *кукурудзєнка* – поле, з якого зібрали кукурудзу, *курнєнка* – курна хата, *цісарка* – цісарська дорога, *баранарька* – загорода для баранів;

4. Назви посудин, вмістилищ для чого-небудь: *медєнка* – дерев'яна посудина для меду, *череп'єнка* – череп'єна (глиняна) миска; *дерев'єнка* – дерев'яна миска;

5. Назви одягу: *соломнєк* (*солом'єнка*) – солом'яний капелюх.

Крім назв неістот, суфіксальні універби позначають осіб:

– за зовнішніми ознаками: *рудєк* – рудий чоловік, *рудьоха* – руда жінка, *глухар* – глухий чоловік;

– за родинними зв'язками: *бранка* – дочка брата, *бранець* – син брата.

До окремої ЛСГ із загальним значенням «назви домашніх тварин і птахів» належать універби: *яловина* – ялові вівці, *рогані* (*рогуля*) – рогата вівця, *дійник* (*дійняк*) – дійна худоба,

Аналізовані суфіксальні універби часто трапляються в художньому тексті, де вони служать засобом експресивізації висловлювання, сприяють адекватності передачі мовленнєвих ситуацій, зацікавлюють читача. Пор.: *Дрібна, як бульбашки на гладенькій поверхні літньої ріки, коли зненацька починається дощ – раптівка* [М. Матіос. *Солодка Даруся*. – Львів: Піраміда, 2011. – С. 67]; *Усу свою добич зношував на ріжену серед лісів у порожну, стару курнєнку з маленькими виконцями, що були*

замість шклий застанені свинечєми дималами [П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік.– Верховина, 2012.– С. 195].

Наша вибірка універбів засвідчила, що найчастіше вони позначають продукти харчування, назви рослин та продуктів їхньої переробки, локативні імена, назви посудин, вмістилищ для чого-небудь та ін. Процес входження універбів у загальнонародну лексичну скарбницю є довготривалим, і часто завдяки публіцистичному чи художньому стилю розмовні деривати засвоюються й літературною мовою. Дослідження ж особливостей кодифікації універбів є перспективним й актуальним.

Література

1. Гуцульські говірки. Короткий словник / Відповід. редактор Я. Закревська. – Львів, 1997.– 232 с.
2. Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір [Текст] / Василь Грещук. – Івано-Франківськ: Плай, 1995. – 208 с.
3. Думчак І.М. Універбація в українській мові [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / І.М. Думчак // Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 1998.– 18 с.
4. Исаченко А.В. К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских языков [Текст] / А.В. Исаченко // Slavia. – 1958. – Roč.27. – Seš.3. – С. 334-352.
5. Клименко Н.Ф. Універбація / Н.Ф. Клименко; Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко [співголови], М.П. Зяблюк та ін. // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2000. – С. 688.
6. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова [Текст] / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
7. Лопатин В.В. Суффиксальная универбація и смежные явления в сфере образования новых слов [Текст] / В.В. Лопатин // Новые слова и словари новых слов. – Л.: Наука, 1978. – С. 72-80.
8. Мартынов В.В. Категории языка: Семиологический аспект [Текст] / В.В. Мартынов. – М.: Наука, 1989. – 192 с.
9. Нелюба А.М. Універбація як вторинний спосіб найменування реалій [Текст] / А.М. Нелюба // Лінгвістичні дослідження. Збірник наукових праць. – Харків, 1992. – С. 67-71.
10. Нелюба А. Явища економії в словотвірній номінації української мови [Текст] / Анатолій Нелюба. – Х., 2007. – 302 с.
11. Сахарный Л.В. Словообразование как синтаксический процесс [Текст] / Л.В. Сахарный // Проблемы структуры слова и предложения. – Пермь: Изд-во Пермск. у-та, 1974.– С. 3-29.
12. Сидоренко О.М. Про поняття універбізації в сучасному слов'янському мовознавстві [Текст] / О.М. Сидоренко // Мовознавство. – 1992. – №4. – С. 42-47.

13. Kaliszan J. Семантико-конденсационная универбация составных наименований в современном русском языке [Текст] / J. Kaliszan. – Poznań, 1986. – 147 s.
14. Szczepańska E. Uniwerbizacja w języku czeskim i polskim [Текст] / E. Szczepańska. – Kraków, 1994. – 103 s.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 9.10.2014 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Лесюком М.П.,
д.ф.н., професором Барчуком В.М.*

SUFFIXAL UNIVERBIZATION IN THE HUTSUL SUBDIALECT

I. M. Dumchak

*PreCarpathian National University named Vasyl Stefanyk;
76025, Ivano-Frankiv's'k, st. Shevchenko, 57;
ph. +380 (095) 3014904; e-mail: dumchak@ukr.net*

In the article univerbization is analyzed as a phenomenon of the secondary nomination.

A precondition for active use of suffixal univerbs in the spoken dialect language is speakers' attempts to make a statement more expressive, give emotionality and naturalness to it. The appearance of univerbs is also the result of economy of linguistic efforts and resources.

The object of the research is a dictionary "Hutsul dialect. Concise Dictionary" (ed. J. Zakrevska). The aim of the article is to clarify the structural types of derivatives-univerbs, describe their lexical-semantic groups.

The term "univerbization" in contemporary linguistics is interpreted variously: as a word-forming and stylistic phenomenon of the secondary nomination; as a phenomenon of primary nomination when creating any derivative is associated with the recovery of a semantic word-forming paraphrase; just as a "kind of a method of suffixal word formation, in which the phrase by means of suffixation is en rolled into a word. Univerbization is supposed to be a word-forming act in the result of which a multiword lexical unit (as a usual it is a persistent phrase) is transformed into a one-word equivalent – univerb.

The structure of the parasynthetic notions and derived univerbs is determined, productive suffixes are distinguished. The most useful lexical-semantic groups of univerbs of Hutsul subdialect are determined as well. Our patterns of univerbs have indicated foods, names of plants and their processed products, locative names, names of vessels and repositories for anything and others.

Key words: *univerbization, a univerb, secondary nomination, a lexical-semantic group, a hutsul subdialect.*